DEN AANDELIGE VÆKKELSE PAA SAMSØ I DET 19. AARHUNDREDE

Af **Anders Gommesen, Bertel Madsen og Bent Rasmussen.**

Afdøde Lærer Anders Gommesen, der var Lærer i Sønderup ved Slagelse, men barnefødt paa Samsø 1852, udarbejdede i sin Tid en Fremstilling af den mærkelige aandelige Bevægelse, der omkring Midten af 1800'erne bredte sig som en Vækkelse over hele Samsø, men han døde 1922, før Arbejdet var fuldført, og efter Opfordring af Gdr. Søren Holm Gylling, Besser, fortsatte Lærer Bertel Madsen, Brundby, Udarbejdelsen og indsamlede meget nyt Stof, men han naaede heller ikke at faa det færdigt, inden Døden kom til ham. Søren Holm Gylling opfordrede da mig til at faa det afsluttet og udgivet. I nogle Aar har jeg ladet det ligge, men Gang paa Gang har jeg følt, at det burde gøres, saa det værdifulde Materiale kunde blive bevaret og kendt. Jeg skal derfor søge at fuldføre det efter bedste Evne. Bent Rasmussen.

Nord-Samsø.

Som en Verden for sig, en lille, afgrænset Verden, ligger Samsø Nordbyland omgivet af Kattegats Vande paa de tre Sider og paa den fjerde forbundet med Sydlandet ved den smalle Nordby Hede; endnu stærkere afgrænset laa det for Aartusinder siden, da Heden stod under Vand. Afgrænsningen har sat sit Mærke, alene Landsmaalet viser kendelig Forskel paa Nord og Syd. For Nordlandets Vedkommende viser det hen til Mols med den ejendommelige Mangel af Selvlydene y og ø, der følgeligt erstattes af i og e, et Forhold, der, saalænge det ægte Landsmaal fastholdes, gaar an, men fører Ulemper med sig, hvor man forfiner det ved at efterligne Bogsproget. Saa igroet er det imidlertid, at det nok skal holde sig en god Stund,

trods Nutidens udjævnende Tilbøjelighed, det er stejlt og skarpt som selve Bakkerne derude.

Sydsamsingerne med deres livligere Naturel og deres blødere fynsk-smittede Sprog har ikke kunnet dy sig for at stikke til »Nordbierne« som en Slags Molboer; til Gengæld faar de Svar tilbage som »di Sinjenherres Pannier[1])«, d. e. de Sønderherreds Storhanser.

Lad være, det var noget godmodig Spøg fra begge Sider, Forskellen er der og bliver der. Den har vel været større før end nu; Heden danner ikke længere det skarpe Skel, den er snart forsvundet og omdannet til Skov, og dermed de trælse sandede Hjulspor, det ene ved Siden af det andet, som man i sin Tid hellere fulgte end den saakaldte Landevej, hvor Rullesten som Vejfyld aldrig lod sig køre ned. — Nu er den afløst af nymoderne Amtsveje, og Biler og Cykler har gjort Samfærdselen lettere og livligere. Det er ikke længere et Særsyn at se et Læs »Sinjenherreser« komme til Bys i Nordby, en Begivenhed, som i gamle Dage næsten kunde sætte den store Landsby paa den anden Ende, medens det nysgerrige Spørgsmaal: »Hvem var det?« lød fra Hus til Hus.

Da Heden i 1868 tilplantedes, satte Godsinspektør Kruse ved Grænsen, der hvor Vejen til Langøre skiller sig fra Nordbyvejen »Kanhave«, en Sten, hvorpaa han med Runer indristede Ordet »Kultur«. Ord og Tegn rimer ganske vist ikke bedre sammen, end naar Latinskoledrengene skrev deres Navne i Skolebøgerne med græske Bogstaver, men Meningen var jo nok: Hedens Kultur skulde mindes. Men vittige Hoveder af de »Sinjenherreser« fortolkede den lidt anderledes: Hos os er Kulturen — i Nordby skal den først til at begynde.

Paa den Tid laa Nordby i en Klump med sine 48 Gaarde og dobbelt saa mange Huse, saa den for en Or-

[1]) Kommer af Navnet Panny (Peter Panny Jaworsky) Soldat i Krigstiden 1807—14 paa Kyholm. Han blev gift i Besser, og hans Slægt fik Navnet Panny. Af denne Slægt var flere stridbare Naturer, der gjorde Navnet bekendt.

dens Skyld var inddelt i 4 Roder med hver sit Navn og med navnfæstede Gader og Gyder. Afgrænset af Natur levedes her et afgrænset Liv, Slægt efter Slægt, en lille Verden for sig med kun sparsom Paavirkning ude fra den store Verden. Det hele var som een Familie indgiftet med hverandre; de var til at tælle de fremmede, som kom ind i Familien, en Labo, en Molbo, en Fynbo eller en Sjællænder kunde slumpe med. Drog en eller anden ud som Sømand, sjældent blev han borte hele sin Tid, men vendte hjem og satte Bo, naar han havde tjent nok dertil.

Da havde Ungdommen deres Ungdomslag, lige saa vel som nu, om end ikke af samme Støbning, Holdene kaldtes de.

I Plasningen[1]) samledes i en lejet Stue Karle og Piger efter endt Dagværk, indtil Aftenarbejdet med at karte og spinde kaldte Pigerne hjem. Saa sad de i deres Hold, Karlene bakkede paa deres Piber — Drengene havde ikke Adgang — og Pigerne med Strikkestrømpen og lod Snakken gaa om Dagens og Byens Begivenheder; Skæmt og Spøg, ofte lidt drøj, krydrede Samværet, og ind imellem faldt en Sang, en Kærestevise for det meste eller en Krigssang eller Sømandssang. Det var ikke fra Skolen eller fra trykte Sangbøger, man hentede Forraad, men fra skrevne Visebøger, Afskrifterne var fejlfulde, men det tog man ikke saa nøje. Efterklang fra de Dage kan man høre i Visestumper som disse:

Midnatsklokken i Taarnet klang,
dump lyder Malmets Klang.
Nattevægtren ene gaar,
synger en gudelig Sang.

Eller den mere yndede:

Det var en Aftenstund
en Ridder ung og from
i Tankerne omvankede
i Lunden viden om,
der saa han Blomster mange,

[1]) ɔ: Tusmørket.

blandt dem var een at se,
en rød og hvid, en Lugt saa sød
og klar og blank som Sne.

Og naar Sangene var sunget, og Opbruddet kom, gik hver til sit, helst to og to, som havde lidt at sige hinanden endnu, som ingen andre maatte vide. Det var jo ofte Indledningen til en længere Samvandring.

Men naar »Woldborreaften« kom, og Blusset paa Højene var brændt ud, gik Byens Karle fra Sted til Sted i den sene Aftenstund og sang den smukke gamle Majvise:

Al Verdens Skaber mild og blid,
— hør det, som vi bede —
vi priser glade Aarsens Tid,
Vær os alle en naadig Gud og Fader.

Der var mange Vers, der fordeltes med et Par Stykker til hver Gaard, saa det tog Tid, inden der naaedes igennem. Den med »Fadervor« i sig regnedes for at være den ægte og den bedste. Saa laa de lyttende derinde i deres Senge store og smaa: »Ja, det var kønt, de synger pænt!«, for næste Dag at dvæle ved de Vers, der netop var faldet af til dem; for Børnene var der et, der bar Prisen for dem alle:

Lad Hønen gøre Æg paa Fad
— hør det, som vi bede —
til Pandekag' og Æggemad,
vær os alle en naadig Gud med Glæde.

Det forstaar sig.

Majsangen var Forspil — som Efterspil gik Karlene i Pinsen flokkevis med fuld Musik igen paa Vandring, denne Gang for at indsamle Penge til et Gilde.

Saa kom Ungdommens Festdag, da man »red Sommer i By«. Da skulde Karlen have sin Hat pyntet med Sløjfer og Baand, og det kunde nok have noget at betyde, hvilken Pige han bad om at gøre det Arbejde. Klædt i

hvide Skjorter med den pyntede Hat paa Hovedet red Karlene gennem Byens Gader; et Par Forridere holdt den smykkede Fane »Fawnen«, der var pyntet med Baand, Sløjfer og Smaaspejle, og da var hele Byen paa Benene for at se derpaa. Som Regel gik det ved slig Lejlighed pænt til — værre var det Fastelavnsmandag, naar de efter endt Gilde red ud for at slaa Katten af Tønden og jog ind i Gaardene, hvor de opvartedes med »varmt Øl« tillavet rigeligt med Brændevin. Da kunde Mændene nok ynkes, ikke saa meget over de fulde Karle som over Hestene, de red i det vilde Ridt.

Naar der saa nævnes adskillige Dansegilder, de unge holdt i Vinterens Løb, er deres vigtigste Fornøjelser dermed nævnt. Og det er alt, hvad Tid og Samfund havde at byde de unge, der heller ikke selv evnede mere. Ikke saa meget som lidt Læsning ud over Flinchs Almanak eller en gudelig Bog kunde der bydes paa; hist og her var en Avis Fællesgodt for tre-fire Familier.

De gamle forlystede sig ved at gaa i »Besegelse« d. v. s. Aftenbesøg hos Slægt og Venner. I Forhold til Nutidens Gæstebud var de tilvisse saare tarvelige, men der var jo altid nok at prate om, og saa gik Tiden godt med det.

Den store borgerlige Fest var den berømmelige »Si Povlsdag« ɔ: Sanct Povlsdag. Det havde den været i umindelige Tider. Da valgtes Byens Oldermand, Byens Bog førtes, Sognets Regnskab aflagdes, og dets Anliggender drøftedes.

Naar Forhandlingerne var til Ende, fortsattes med et Drikkegilde, hvor det ikke altid gik saa roligt og pænt til. Man tog det bl. a. ikke altid saa nøje med Punkt 10 i Byloven af 1697, hvor det hed: »Dend som unyttig sværger eller bander, være sig Smaa eller Store, giver derfor 1 Sk. til de fattige, som Oldermanden skal oppebære mod Regning«. Med det samme kan det siges, at Punkt 71 i samme Lov led samme Skæbne: »Den, som findes udi

Marken inten om Høst eller Bygsæd under Prædiken, naar Gudstjeneste forrettes, bøde 2 Skpr. Byg«.

Saaledes formede Livet sig uden for Dagens Arbejde for en 60—70 Aar siden og længere tilbage. Under alt dette var der hos Befolkningen en vis Ærbødighed for Kirken og Respekt for Skolen, der temmelig sikkert havde meget gammel Rod. Det er værd at lægge Mærke til, at i Byens Bog, der endnu er til, kan man for Aaret 1721, altsaa for over 200 Aar siden, finde Forhandlingerne underskrevne egenhændigt af 40 Mænd med pæn, læselig Skrift, medens kun to har maattet bruge »Sækkelatin« ɔ: underskrive med Forbogstaverne. De vilde nok have, de Folk i Nordby, at deres Børn skulde lære noget.

Og deres kønne, store Kirke, den største paa Samsø, maatte nødig forsømmes. Hvor ligger den højt og kønt, ensomt majestætisk derude paa Marken et godt Stykke fra Byen. Her fra Kirkebakken har Slægt efter Slægt haft for Øje det blaanende Hav med Fjord og Holme, de frodige Marker, den brune Hede og Sydlandet med dets toppede Høje, dets Byer og Kirker, alt i alt et Skønhedsbillede, der dog vel nok har frydet mangen en Kirkegænger, inden han søgte ind i Kirken og fandt sin Stol med sit Hjemsteds Bomærke, hvor hans Slægt i umindelige Tider har haft deres Plads, og som hans Efterslægt skulde tage i Brug efter ham. Det var maaske ikke meget af Søndagen, der prægede Søgnedagene, dette med Kirkegang — helst i det mindste een fra hver Gaard hver Søndag — var dog rigtigt og godt og Gud velbehageligt, man skulde dog nødig regnes for at være en Hedning, man var jo dog baade døbt og konfirmeret og havde lært sin Kristendom baade i Skolen og hos Præsten, kunde endnu huske det lange Stykke af Balles Lærebog: »Paa Sottesengen levnes der liden Tid til Omvendelse o. s. v.«. Og naar man fastede om Morgenen, før man gik til Alters og havde de store Højtidsdage i sømmelig Erindring, maatte vel alt være i Orden til, at man ved sin dødelige

Afgang kunde faa en pæn Gravskrift af Degnen oplæst ved Kisten, og derefter af de efterlevende faa det sat i Glas og Ramme.

De var ved at dø ud de gamle Kvinder, der endnu ved deres Spinderok om Aftenen for deres Børn kunde synge en eller anden Kæmpevise eller Peter Dass' »Det hændte sig Jefta, den Gileads Mand«. Endnu kunde de, naar de lagde deres Børn til Ro, give dem de tre kendte Spørgsmaal: »Hvem har skabt dig? Hvem har genløst dig? Hvem har helliggjort dig?« eller fremsige det gamle Børnerim:

> Nu vil jeg til min lille Seng gaa.
> Tolv Guds Engle for mig staa o. s. v.

eller »Vorherre gaar i sin Urtegaard«, og saa med et Fadervor dække dem til.

Saa levede man ellers saa inderlig tamt og roligt, der var intet, som forstyrrede dem, hverken inde- eller udefra. Man hyggede sig med det tilvante, det fra Fædrene nedarvede, og det maatte der ikke rokkes ved. — Det fik han at mærke Sognepræsten Povl Heegaard, da han vilde have den ny Salmebog (den evangelisk kristelige) indført til Kirkebrug. Fra Prædikestolen kundgjorde han for Menigheden, hvem han ikke havde spurgt: »Næste Søndag begynder vi altsaa at synge efter den nye Salmebog«. Det var der ingen, der sagde noget til; men da Lørdag kom, holdt Byens Mænd Gadestævne, og da var Præsten ikke med. Saa blev det vedtaget, hvad man vilde gøre. Om Søndagen derefter var der ingen Kvinder i Kirken, men derimod var der mindst een Mand fra hvert Sted. Da Degnen, Johan Kieldsen, havde læst Indgangsbønnen, begyndte han at synge efter den ny Salmebog. Lige saa saare, han havde begyndt, stod alle Mand op og gik ud af Kirken, og saa stod de dels i Vaabenhuset dels udenfor og sang den gamle Indgangssalme »Nu beder vi dig Hellig Aand«. Da Pastor Heegaard hørte dette, gik han ud i Kirkedøren og sagde: »Kom ind Børn! Kom kun ind! I

skal ikke miste jeres gamle Salmer, vi vil holde sammen, som vi plejer«.[1])

Denne Povl Heegaard var den anden i Rækken af

Slægten Heegaard,

der i omtrent 60 Aar fra 1792 til 1851 var Indehaver af Præsteembedet i Nordby. Den første var Stephan Christiansen Heegaard, født i København 1726, hvor hans Fader var Skræddermester. Tyve Aar gammel blev han Student, men det varede 18 Aar, inden han blev teologisk Kandidat. Han var fattig og maatte slide sig igennem, saa godt han kunde, først som Privatlærer siden som Skolelærer i Hammer ved Vordingborg, saa Klokker i Præstø og endelig (1756) Sognedegn i Høve og Flakkebjerg. Herfra lykkedes det ham (1764) at tage Embedseksamen som Teolog, rigtignok med Karakteren non contemnendus: ikke at foragte; men da dette Resultat var naaet gennem Selvstudium, medens han som Familieforsørger levede under trange Kaar, var det jo sandt nok »ikke at foragte«. For at kunne leve beskæftigede han sig med Oversætterarbejde, idet han fra Tysk oversatte Reinhardi »Bevis om Jesus af Nazareth« samt Doddriges »12 Taler til Ungdommen«, hvoraf man kan slutte, at han hørte til den pietistiske Retning. 1775 blev han, 49 Aar gammel, Kapellan i Stubbekøbing og Aaret efter residerende Kapellan for Besser-Onsbjerg paa Samsø, og endelig, da han var 66 Aar, blev han kaldet til Sognepræst i Nordby 1792. Han afløste her den lægekyndige Hans Winther Jespersen, der havde haft en stor Praksis som Menneske- og Dyrlæge ved Siden af Præsteembedet. En af Jespersens Døtre blev gift med Heegaards Søn, Povl Henrik.

Heegaard maatte allerede Aaret efter sin Ansættelse tage Sønnen Povl til Kapellan. Han opgav dog nødigt

[1]) Fortalt af Evald Tang Kristensen.

Prædikestolen; han skal have været en dygtig Prædikant. 1797 fratraadte han Embedet og døde Aaret efter.

Sønnen Povl Heegaard fulgte ham i Embedet. Han var født i Høve 1766.

Han skal have været meget afholdt af sine Sognefolk, man mindes endnu den Dag i Dag hans gode Sind. Det var jo Rationalismen, der paa den Tid sad i Højsædet her i Landet, men det er ikke let at se, hvor meget han var præget heraf. Et kort Træk fortælles om ham i Nordby:

Det hændte engang, at Østerhavet under en Stormflod gik saa højt op, at det gik over Havbanken Øst for Byen og strømmede ind over de flade Marker. Det saa ret truende ud for Byen, og Folk var i stor Angst, mens de raadvilde stod og saa paa de fremvæltende Bølger, der allerede naaede det Sted, hvor »Smørmarken«, en Urtehave i Præstemarken, ligger, kun 3—400 Alen fra Byen. Da kom den gamle Præstemand roligt gaaende, standsede der, hvor Bølgerne var naaet til, kastede sig paa Knæ og raabte til Gud med Bøn om, at Vandfloden maatte standse — og hans Bøn blev hørt.

I verdslige Spørgsmaal var han meget frisindet; han havde i moden Alder gennemlevet den franske Revolutions Tid og havde optaget mange af dens Idéer paa det politiske Omraade. Dertil var han en meget dygtig Landmand og blev som saadan Foregangsmand ikke alene for sit Sogn, men for hele Øen. Det var forresten hans Hustru, der i det Stykke var hans Læremester, selv havde han fra først af ikke Begreb derom. Det veldrevne Landbrug gjore ham efterhaanden til en velhavende Mand i Modsætning til Faderen.

Punktlighed og Orden krævede Præstefolkene af deres mange Børn og deres Tjenestefolk. Særlig Povl Heegaard var en Hader af Uorden. En Gang tjente der hos dem en ung Pige fra Sognet; hun var meget glemsom af sig, og navnlig kunde hun aldrig huske at lukke Døre. En

Dag havde hun faaet fri for at besøge sine Forældre, der boede en halv Mils Vej borte, men som sædvanlig havde hun, da hun gik, glemt at lukke Køkkendøren, hvorved et Par Høns var sluppet ind i Køkkenet. Da Præsten opdage det, lod han en Karl ride efter hende med den Ordre, at hun straks skulde vende tilbage. »Husbond vilde tale med hende«.

Karlen indhentede hende, da hun næsten havde naaet Forældrenes Hjem, og da hun saa vendte tilbage til Præstegaarden, blev hun ført ind til Præsten, som sagde: »Gaa ud og luk Køkkendøren, det glemte du før, og saa kan du gaa igen«.

Præstefolkene var meget hjælpsomme, og Fruen havde nogen Lægeforstand i Arv efter Faderen, Pastor Jespersen, og havde altid et lille Apotek i Præstegaarden, som blev flittigt benyttet. Læge blev sjældent hentet, før Folk laa for Døden.

Men ellers fandt der ingen Omgang Sted mellem Sognefolkene og Præstens. Kun ved større Begivenheder som Bryllupper, Barselsgilder og Begravelser blev Præstefamilien indbudt, og sat i Højsædet med al mulig Opmærksomhed.

Aaret 1834 blev et tungt Aar for Præstefolkene, idet de i mindre end et halvt Aar mistede fem af deres Børn i den kraftigste Alder.

Paa den vestre Side af Vaabenhuset i Kirken findes indmuret en Mindetavle over de tre af dem, der døde i Hjemmet, nemlig: Anker, der var Præst i Estvad og Rønbjerg og døde under et Besøg i Hjemmet, og Søstrene Helene og Johanne. Det hedder her: »Forældre og Familie var de meget kære, men den gode Skaber endnu kærere; thi han kaldte dem tidlig til højere Glæder. Visdom. 4., 7—9«.

Særlig tog Povl Heegaard sig Johannes Død meget nær, hun var hans særlige Yndling. Til en Gaardmand Ole Sørensen, hvis Gaard brændte samme Sommer, sagde

han, da denne klagede over det store Tab, han havde lidt: »I kan sagtens faa en Gaard igen, Ole Søren, men jeg faar ingen Johanne igen«. Tit sagde han sukkende: »Havde Vorherre blot ladet mig beholde min lille Hanne!« Sorgen tærede paa ham, og Aaret efter, 1835, døde han efter at have været Præst i 42 Aar i Nordby. Hans Hustru overlevede ham i 15 Aar.

Han efterfulgtes af sin Søn Stephan Heegaard, der var født i Nordby 1799. Han var meget livlig som Student og bevarede sin Livlighed ogsaa siden. Han var først Præst paa Tunø og kom svært godt ud af det med Tunboerne, der dengang var nogle raske Svende, som, naar de kom til Nordby, gerne tog sig nogle forsvarlige »Knejte« for derefter at levere nogle drabelige Slagsmaal med Nordbyerne. Der gaar Sagn om, at Tunø skal have hørt til Nordby Sogn i den katolske Tid, og paa Kirkens Nordside viser man en tilmuret Dør, det er »Thunboernes Dør«, den var der for »Ordens og Roligheds Skyld«. — Dette er dog kun Sagn, Døren har været Kvindedør, men det var saa længe siden, at det var glemt, og saa har man lavet Sagnet om Tunødøren, som en passende Løsning paa det Spørgsmaal.

Han blev i Nordby, til hans Moder var død (1850). Aaret efter fik han Embede i Skævinge og Gørløse.

Han var en meget praktisk interesseret Mand, der gjorde sig fortjent af sine Sognefolk ved at faa dem ind paa Kartoffeldyrkning i stor Stil. Ogsaa Fiskeriet virkede han for ved at stifte et Aktieselskab, der ejede to større Baade, et Salteri og 20 Bundgarn og havde Medlemmer over hele Samsø. Det var ogsaa ham, der fik Maarup Havn anlagt, hvorfra Baadfarten til Aarhus stadig har været livlig. Det skyldtes ogsaa hans Energi, at Nordby Sogn havde saa gode Veje og velholdte Gader. Og saa var han virksom for Skolevæsenets Fremme og fik 1839 oprettet et Andenlærerembede. Men han var i Modsætning til Faderen meget lidt frisindet i Politik.

Ogsaa efter sin Forflyttelse til Skævinge blev han ved at interessere sig for sin Fødeø og skrev Artikler i »Samsø Avis« om Havnesagen og om det fordelagtige i Anskaffelsen af Ayrshire Køer, om Inddæmningen af Fjorden ved Stauns o. s. v.

Derimod satte hans Forkyndelse ingen Spor i Sognet. Mindre gode Forhold i Hjemmet nævnes som hindrende for hans præstelige Virksomhed.

De gudelige Forsamlinger.

Paa den Tid, da Guds Ord var blevet dyrt i Landet, da Rationalismen eller den gamle, stive Rettroenhed (Ortodoksi) var herskende, og der fra Kirkens Mænd kun var lidet eller intet at hente, der kunde bringe Liv og Røre, kom der Bevægelse fra Folket selv, fra enkelte Mænd, der ad andre Veje var vækkede af Dvale, og som, saa godt de kunde, forsøgte at vække andre. Det var jævne, enfoldige Lægmænd, som ved deres kristelige Vidnesbyrd i Ord som i Gerning søgte at raade Bod paa den herskende Sløvhed og Vantro. Fra de smaa Stuer, fra de stille Hjem bredte Bevægelsen sig, og det var, som om der ventedes derpaa, for at Folket kunde ryste Søvnen af sig. Flere af Lederne, ivrige og nidkære, rejste langt omkring, skønt det paa den Tid var besværligt at rejse, da Samfærdselsmidlerne kun var ringe. Det gjaldt ikke mindst Samsø, der laa langt af Led.

Medens Bevægelsen andre Steder tog sin Begyndelse i Tyverne, tog det Tid, inden den naaede Samsø. Først i Fyrrerne mærker man den her. For Sydsamsøs Vedkommende maa den udledes fra den vestsjællandske Vækkelse, der tog sin Begyndelse 1829, for Nordlandets Vedkommende viser Sporene tilbage til den lammerske Vækkelse i Norge, og dermed gik det saaledes til:

Skipper Peter Degn af Nordby var Fører af Købmand Gyllings Jagt og sejlede med den paa Norge, væsentlig med Korn. Med ham fulgte hans Søskendebarn

Jørgen Degn. De var begge unge Mænd op i Tyverne. Paa deres Norgesrejser kunde de ofte ligge 3—4 Uger ad Gangen i Skien eller Langesund. I Skien fandt de ind til en gammel Kaptajn, Anders Jakobsen og en Toldassistent Ditlevsen, der hjalp dem til Rette i aandelig Henseende. Der var kommet en Uro over dem, rejst Spørgsmaal i dem, som de ikke selv kunde magte, og hjemme fandt de ikke tilstrækkelig Hjælp.

De to Nordmænd fik dem i Kirke hos deres egen Præst, den bekendte Vækkelsesprædikant Lammers.

Denne mærkelige Mand, der vakte saa stærkt Røre i Norge, stod som Fører for en nærmest herrnhuttisk Aandsretning. Alt som Student var han blevet paavirket af Brodersamfundets Forstander Niels Johannes Holm, en udmærket kristelig Personlighed, Forfatter til Salmen »Hvor salig er den lille Flok«.

Som Præst i Trondhjem sluttede Lammers sig derfor nær til den herrnhuttisksindede Biskop Bugge, hvis Hustru især fik en dyb Indvirkning paa ham. Vel brød han siden — som Præst i Bamle og Langesund — en Tid med Pietismen, men førtes tilbage dertil, efter at han paa en Udenlandsrejse, hvor han bl. a. kom i Forbindelse med den kendte Vækkelsesprædikant Johan Gossner i Berlin.

Efter sin Hjemkomst blev han Præst i Skien og vakte ved sine mægtige Bodsprædikener en stor Bevægelse i Skien og Omegn.

Han var en høj, statelig Skikkelse, myndig i sin Optræden med en kraftig, klangfuld Stemme og var i Besiddelse af en henrivende Veltalenhed, hertil kom et rigt Fond af Hjertevarme.

Det var denne Præst, Ibsen har haft for Øje, da han skrev sin »Brand«.

Nu kom altsaa de to Nordbyskippere ind under denne vældige Forkyndelse, og den slog ned i dem. Som de selv blev grebet af Ordet om Synd og Naade, begyndte de, saa godt de kunde, at vidne derom hjemme i Fødebyen. Der

sad de hidtil stille for sig selv, de enkelte, i hvem der rørte sig lidt mere end Dagen og Vejen; de fandt ikke nok i Kirken, og uden for denne mærkedes intet til Opbyggelse eller Oplivelse. Nu begyndte Peder og Jørgen Degn at samle dem til Smaamøder — gudelige Forsamlinger — hvor de opbyggede hinanden ved Samtaler, Bibellæsning og Oplæsning af gudelige Smaaskrifter. Det begyndte altsammen saa smaat; der mødte til at begyndte med Jørgen Clemmensen, Jørgen Tunbo, Mikkel Ibsen, Niels Mathiesen, Rasmus Pedersen og enkelte andre. Rasmus Pedersen var Gaardmand, han ejede enkelte Bøger, deriblandt Dr. Jersins »Den sande Livsens Vej« og »Troens Kamp og Seir«, en Bog, som Rasmus Pedersen maa have sat megen Pris paa, eftersom han foran i Bogen har skrevet:

Dig Jesus jeg mig giver
med Hjerte, Mund og Aand,
jeg det selv underskriver
og det med egen Haand.

Rasmus Pedersen.

Gud unde mig den Bog at læse og forstaa
at jeg et Guds Barn blive maa.

O, Gud det give
vi efter dine Bud
kunde os saa skikke tilsammen,
at vi med dig
evindelig
i Himmerig
kunde leve i Salighed. Amen.

Om Niels Mathiesen, der ogsaa var Gaardmand, fortælles, at han var »fremtalende« og var ikke bange for at gaa til Pastor Heegaard eller senere til Pastor Kröyer og sige sin Mening, naar han ikke var tilfreds med deres Prædiken. Han og hans Hustru var ikke bange i Tordenvejr, »for saa sang de«. De holdt i det hele meget af Sang. Man kunde, naar man om Aftenen gik forbi, høre dem ligge og synge Salmer i Sengen. Kom der Venner af Samfundet til

Byen fra Sydsamsø eller andre Egne af Landet, boede de gerne hos Niels Mathiesen. Der kom Glarmester og Maler Hegewald og Søren Holm fra Brundby, lille Per Just fra Ørby og den gamle »Gartnerer« fra Besser, saa en Skrædder Hjort fra København, en Kolportør, der solgte gudelige Bøger og den blinde Jens Dyrholm, Fotograf Leidersdorf og flere.

Naar Peder og Jørgen Degn til daglig kom sammen, talte de først om deres Sejltur og Vejr og Vind, men efterhaanden gled Samtalen ind paa det kristelige, mens de gik frem og tilbage paa Gulvet som deres Skik var.

Jørgen Degn havde som ganske ung sejlet »paa Varmen«, hvad der i Nordby blev til, at han havde sejlet med Negerslaver til Amerika, og til Straf derfor var det, at han i otte Aar maatte henligge syg og svækket. En naturligere Forklaring af Sygdommen er, at han en Gang havde haft »Gul Feber«, og man havde da givet ham en fejl Medicin og som Modgift, da man opdagede Fejltagelsen, en Pot Olie. Under denne Sygdom skrev han i sit sidste Leveaar 1868 et lille Skrift paa 24 Sider i Oktav trykt i Skien »Sjælens Kamp og Strid for det evige Liv, skrevet af et aldrende Skolebarn, der i mange Aar har været i Herrens Tjeneste«.

Som Tekst brugte han Johs. Aabenb. 3, 14 til Enden. Der er en Del heri, der minder om Bunyans »Pilgrimsvandring«, som Jørgen Degn var fortrolig med. Han skildrede Striden mellem de to stærke Fyrster om Menneskesjælen »Frelseren vil gerne have den til sin Ejendom, Verdens Fyrste siger, den er hans. Frelseren er den stærkeste, men han vil kun have den gode, frie Vilje, han tvinger ingen, han vil kun have frivillige Folk. Uden nogen bliver født paany af Vand og Aand, kan han ikke se Guds Rige. Den Mand, Jesus taler saaledes til, var en Lærer i Israel og kunde ikke forstaa det. Ja, sørgeligt er det, naar vi ser hen til Lærerne i Almindelighed, med Undtagelse af nogle faa: de har megen Kundskab, men Livet i Kristus

Jørgen Degn.

har de ikke, og hvorledes kan en blind lede en blind, de vil begge falde i Graven«.

Til sidst vender han sig imod sine Bysbørn og siger:

„Læs Fortællingen om den rige Mand og Lazarus, saa siger du maaske: Jeg har intet Purpur at klæde mig i, og mit Linned er ikke fint. Ja, men maaske klæder du dig i Hovmod og Herskersyge, som er langt værre. — Du siger: Jeg lever hverken i Herlighed eller i Glæde. — Da siger jeg: Viljen er kanske god nok dertil, men Omstændighederne kan nok holde lidt tilbage. Jeg ved, hvordan det gaar i Almindelighed, og det er en Sandhed, hvorledes der (her i Nordby) bliver gjort Besøg og taget mod Besøg hele Aaret igennem, men værst er det her med de mange Julegilder og Gæstebud; der leves med den rige Mand i Fylderi og Drukkenskab, og Gæsterne kan i et saadant Selskab glæde sig til langt ud paa Natten med at spise, drikke, spille Kort, bruge letfærdig og raadden Tale, for at de kan le og være glade. Er dette at komme sammen for at ære, love og prise den Herre Jesus Kristus, som kom til Verden for at være dens Frelser?"

Ved Besøg (»Besegels« svarer til Gæstebud) var Gæsternes Antal ikke mange, men netop derfor blev »Besegelserne« des hyppigere.

Han ivrer mod den almindelige Skik, at Gaardmændene lod Husmændene arbejde for sig de 6 Dage og derfor maatte arbejde for sig selv om Søndagene, det er at »stjæle Herrens Dag fra dem«.

Om Præsterne siger han, at de har »ladet Saltet miste sin Kraft« og taler for Gunst og Gave for at behage Ver-

dens Børn. Han slutter med at sige: »Du, som læser dette, for dig har jeg bedet, at Gud vil lade dit Livstræ staa ogsaa i dette Aar, indtil jeg ved disse alvorlige Ord og Paamindelser har faaet gravet og gødet, at det maa bære Omvendelsens gode Frugter«.

I Vinteren 1872 sejlede Peder Degn med sin ældste Søn, Peter, der var gift, og sin Svigersøn, Peter Mikkelsen, hjem fra Norge med Jagten »De otte Søskende«, der tilhørte Købmand Gylling. De naaede aldrig hjem, og der hørtes intet om dem eller Skibet.

De tre Enker gik daglig til Stranden og sad paa Klinten spejdende efter »De otte Søskende«, men Tiden gik, og Haabet om atter at gense de kære svandt mer og mer. Skipper Degns Hustru holdt ved Haabet i det længste, men da det endelig saa godt som brast for hende, var det hendes Bøn til Gud, at hun maatte faa at vide, hvor hendes kære var blevet af, dersom de var forliste.

Foruden Peter havde Skipper Degn endnu to Sønner, Søren Peter og Julian, der begge var Sømænd. Søren Peter sejlede med eget Fartøj. Det er ham, der fortæller følgende mærkelige Omstændigheder ved hans Faders Forlis:

„Jeg sejlede rundt til forskellige Kystbyer med Kartofler. Saa kom jeg en Aften ved Sommertid 1873 til Kerteminde og gaar i Land for at høre, hvordan Prisen staar paa Kartofler. Jeg gaar ind til en Gæstgiver, jeg kendte, og fik en Kop Kaffe. Gæstgiveren hilser „God Aften, Skipper Degn!" Saa sidder der en af Byens Skippere derinde, han havde en Kvase og sejlede paa Anholt; da han hørte mit Navn, siger han: „Degn — det er vel ikke en Søn af gamle Skipper Degn fra Samsø?" Jo, det var det da, og vi kom til at tale om Far, som vi ikke vidste noget om, hvordan det var gaaet ham, om han var forlist eller ej. „Jo", siger den fremmede Skipper, „da kan jeg give Dem Besked, for jeg har talt med Fyrmesteren paa Anholt, og han fortalte, at han sidste Vinter i Kikkert imellem Snebygerne havde opdaget en Jagt, som var temmelig nær Land, men saa kom der en Tykning, og da den lettede, var Jagten forsvundet, det var paa Sydspidsen ved Fyrskibet Knoben. Fyrmesteren fortalte, at Jagten lignede „De

otte Søskende", som han godt kendte. Der stod tre Mand fastsurrede forude, de rørte sig ikke; de var vel stivfrosne, for det var haard Frost".

Mere vidste han ikke, men det kunde jo godt passe, og jeg tvivlede ikke herom.

Da jeg kom hjem, fortalte jeg min Hustru det, og vi gik samme Aften til Mor. Der sad de tre Enker sammen, som de saa tit, ja næsten hver Dag gjorde. Jeg nænnede ikke lige straks at sige noget til dem, det kneb for mig at berøve dem det sidste Haab.

Men saa kom det saa underligt altsammen, da jeg sagde: „Ja, Mor, du har vel ikke hørt noget, mens jeg har været borte?"

„Jo, Søren Peter, det har jeg, nu ved jeg, at „De otte Søskende" er forlist paa Anholt". Og saa græd alle de tre Enker.

„Ja, hvor ved du nu det fra?" spørger jeg undrende.

„Jo, Far har fortalt mig det i en Drøm. Jeg laa og sov, og saa hørte jeg nogen komme, og jeg spurgte: Er det dig, Julian? Jeg troede, det var din Broder. Men det var Fars Røst, der svarede: „Nej, det er mig". — „Men, Peter, hvor kommer du fra, og hvorledes er det gaaet til?" — „Jo", sagde han, „vi var kommet Skagen ind, men saa blev Peter og jeg enige om at holde Sundet ind, og det gjorde vi, men vi strandede paa Anholt". Dermed var Drømmen forbi. Nu ved jeg, at Vorherre har hørt min Bøn. Gud ske Lov, selv om mit Haab er bristet".

Jeg blev underlig ved det og fortalte nu, hvad jeg vidste. Det var før, jeg havde faaet noget at vide, at hun havde haft sin Drøm, og det slog mig saa underligt, hvordan det passede sammen. Det var mærkeligt, men sandt er det!"

Den lille Flok i Nordby levede roligt, der var ingen Forfølgelse af nogen Art mod dem, de blev kaldt »de Hellige« for Spot, men det tog de sig ikke af. Deres Tal var aldrig stort og sjældent kom der fremmede Talere til dem. De maatte klare sig selv, indtil de i Fr. Jacobsen, der blev Sognepræst i Nordby 1851, fik en Præst, der forstod dem og hvis Virksomhed kendes i Nordby endnu.

Frantz Vogelius Steenstrup Jacobsen stammer fra en gammel Præsteslægt paa mødrene Side. Den begynder med Præsten Mikkel Christensen, der var Præst i Ugilt og Taars fra 1639—62. Hans Søn, Frantz Mikkelsen, Præst i Aasted, antog Familienavnet Vogelius, en Latinisering af Bynavnet Ugilt. Dennes Søn, Michael

Frantzen Vogelius, Præst i Ødis, giftede sig med en Datter af sin Formand i Embedet, der havde taget Navnet Steenstrup efter Byen Stenstrup, og nu kædedes Vogelius og Steenstrup sammen. En af Slægten, Proprietær Frantz Vogelius Steenstrup til Nandrup paa Mors, gift med Maren Kirstine Balleby, havde en Datter Mette Marie Steenstrup, f. 1781, der blev gift med Jens Jacobsen, f. 1779 i Vesterbølle og som var Apoteker i Nykøbing paa Mors. Han var Broder til Brygger J. C. Jacobsens Fader, Christen Jacobsen. Den 12. Juli 1810 fødtes Sønnen, der døbtes næste Dag og fik Navnet Frantz Vogelius Steenstrup Jacobsen.

Frantz Jacobsen nød som Barn den Lykke at faa sin første Undervisning af den senere saa bekendte Skolemand, Børnehjemssagens Fader Anders Stephansen, der blev hans faderlige Ven.

Stephansen flyttede 1820 til Aalborg, hvor han blev gift med Dorthea Svenningsen, en aandfuld og begavet Kvinde, der i Forbindelse med sin Mands Skole oprettede en Pigeskole. Begge Skoler nød stor og fortjent Anseelse.

Stephansens var meget for de unge, de havde med at gøre; de søgte til ham i Hjemmet, hvor hans vækkende, livfulde Maade at tale med dem gjorde det til en Lyst at komme. Og det var ikke blot hans egne Elever, ogsaa Katedralskolens Disciple søgte ham.

Dette var Tilfældet med Frantz Jacobsen og hans Fætter, den senere saa bekendte Naturforsker Japetus Steenstrup, der mange Aar senere udtalte: »Det var egentlig Stephansen, der aabnede mine Øjne for Naturen«. Stephansen var ikke just Naturforsker, snarere Naturelsker. En »naturkyndig« har man kaldt ham, der aldrig kom ind i Systemet.

Her fik Jacobsen ogsaa Stødet til sin Kærlighed til Naturen, der bragte ham til at kaste sig over Naturforskningen. Men det skyldes maaske ogsaa Stephansens Indflydelse, at Naturstudiet ikke blev hans eneste Interesse.

I Stephansens Hus fandt han ikke blot et Hjem, hvor Kunst, Poesi og Inderlighed lyste ham i Møde, men ogsaa et alvorligt kristeligt Hjem; uden at høre til noget bestemt kirkeligt Parti sluttede Stephansen sig nærmest til Lægmandsopvækkelsen, »de gudelige Forsamlingsfolk«.

Hvorom alting er, det blev Teologien, Frantz Jacobsen bestemte sig for; men han maatte en Tid opgive alle Studier paa Grund af Pengemangel.

Da han uden Understøttelse ikke kunde opholde sig i København, søgte han en Huslærerplads og kom i 1831 til Skovlyst hos daværende Kaptejn, senere Oberst og Kommandant i Nyborg, E. Meyer. Denne Plads ombyttede han Aaret efter med en anden hos Major Drecheel i Hørsholm, hvor han blev til 1834, da han atter tog til København for at fortsætte sine teologiske Studier.

Han fik nu Walkendorf Kollegium, og en Del kendte Mænd hjalp ham, og da han tillige blev Lærer i Naturhistorie ved Borgerdydskolen, var hans økonomiske Eksistens nogenlunde betrygget. Endnu bedre blev det, da han ogsaa blev Lærer i Efterslægtselskabets Skole og det Westen'ske Institut og tillige fik en Understøttelse af Kronprinsen.

1838 tog han endelig sin teologiske Embedseksamen med Laud. Samme Aar blev han Vikar ved Metropolitanskolen for en Broder til A. S. og H. C. Ørsted.

1843 blev han Lærer ved Sorø Akademis Skole. Ved Sorø Akademi var den akademiske Læreanstalt blevet udskilt fra Opdragelsesanstalten og Skolen, og det var ved den sidste, Jacobsen ansattes som Adjunkt (Lærerne ved den akademiske Afdeling kaldtes Lektorer).

I Maj 1844 blev Frantz Jacobsen gift med Louise Caroline Kierkegaard, hvis Fader, Klædehandler Anders Andersen Kierkegaard var Fætter til Søren og Peter Chr. Kierkegaards Fader.

1847 overdrog Direktøren ham at holde Forelæsninger over Zoologi og Fysiologi paa den akademiske Afdeling.

Ligeledes at ordne og have Opsynet med den naturhistoriske Samling paa Akademiet.

At han her var den rette Mand paa rette Sted, viser Samlingens Forøgelse fra 221 Nr. til over 4000 ved hans Bortrejse.

Han har i Akademiets Aarsberetning 1850 meddelt »Nogle Bidrag til Kundskaben om Insektfaunaen omkring Sorø«.

I et Par Aar har han haft sin Fætter, Japetus Steenstrup, som Medlærer, af andre kendte Mænd var H. H. Lefolii, senere Rektor i Viborg, og Biskop Svane, sammesteds, de mest bekendte.

Til Jacobsens Omgangskreds hørte hans Hustrus Næstsøskendebarn, P. Chr. Kierkegaard, der var Præst i Pedersborg fra 1842—57, og Ferdinand Fenger, Præst i Lynge-Braaby 1833—54. Disse to udmærkede Præster havde ofte Besøg af de mange soranske Lærere baade i Kirke og i Hjem. Ogsaa Digteren Ingemann var af Jacobsens kære Omgangsfæller. Jacobsens Hustru mødtes med Fru Ingemann i Interessen for Malerkunst, hun malede Blomster, og ragede i kunstnerisk Henseende langt over Fru Ingemann.

Jacobsen deltog i de skandinaviske Naturforskeres Møde 1847, hvor han under Forhandlingerne gav Meddelelse om nogle Billearter. Fra Tid til anden skrev han flere naturhistoriske Afhandlinger, medens et større Værk, en Lærebog i Fysiologi og den komparative Anatomi kun foreligger i Haandskrift, men brugtes ved hans Undervisning paa Akademiet.

Skønt Sorøtiden var en rig og lykkelig Tid for Jacobsen, tilfredsstillede den ham dog ikke helt. Han begyndte at længes efter præstelig Virksomhed.

Man ved ikke noget om hans aandelige Udvikling indtil da, men P. Chr. Kierkegaard og Fengers Vidnesbyrd har vel nok haft nogen Betydning for ham. Det er ogsaa rimeligt, at han er paavirket af Søren Kirkegaards Forfatterskab, som netop i 1847—51 var i rig Udfoldelse.

»Opbyggelige Taler i forskjellig Aand«, »Kjærlighedens Gjerninger«, »Kristelige Taler« og »Indøvelse i Kristendom« o. fl.

Den 20. September 1851 blev Jacobsen kaldet til Sognepræst i Nordby. Han var da 41 Aar. Det var en Virksomhed vidt forskellig fra hans hidtidige og under Forhold, der var vidt forskellige fra de, han og hans Hustru kendte ikke til Landbrug eller Landbohusholdning, og kun lidet udviklet i aandelig Henseende — en ren Modsætning til Sorølivet med de mange højtdannede og aandelig interesserede Mænd, han hidtil havde færdedes iblandt.

Præstegaarden var stor, men Jacobsen og hans Hustru kendte ikke til Landbrug eller Landbohusholdning, og de overlod derfor klogelig Gaardens Drift til Avlskarlen og Husets Styrelse til en tro Pige, der var fulgt med fra Sorø og hed Louise. Hun blev siden gift med Avlskarlen, og begge regnedes til Familien. Jacobsens havde ingen Børn, men tog senere Avlskarlens Søn til sig som deres egen og adopterede ham.

Jacobsen var jo Naturforsker, og der fortælles, at han engang forsøgte at gøre sin Viden nyttig for Landbruget ved at indføre en fremmed Græsart, der imidlertid viste sig at være et slemt Ugræs, som det har været meget vanskeligt at faa udryddet igen. Men det var jo heller ikke for at forbedre Landbruget, han var kommet til Nordby, det havde hans Formand, Stephan Heegaard, gjort godt nok. Der var andre Marker, Fr. Jacobsen skulde dyrke, og som han forstod sig paa.

Det mærkedes snart, at det var en »faale willele« Præst, de havde faaet. Det var ikke Nysgerrigheden, der drev dem til Kirke hver Prædikesøndag, heller ikke Sædvane og Skik, nej, man havde mærket, at her var en Forkyndelse, et Vidnesbyrd klart og ærligt om Vejen til Frelse i Jesu Kristus..

Det faldt dog »den lille Flok«, der før er omtalt, lidt fornemt: de fandt, han var for lunken, set fra deres »lam-

merske« Stade. Paa den anden Side var han, der var Modstander af Partivæsen og ængstelig for, at de skulde være sekteriske.

Han havde ogsaa vakt deres Mishag ved engang ved et Bryllup at deltage i en Dans, som han for Resten ikke slap bedre fra, end at hans Kone sagde: »Den kunde du ikke, Jacobsen«.

I Begyndelsen havde han Sammenstød med nogle af de mest fremsagte Peter og Jørgen Degn samt Niels Mathiesen; men det varede ikke længe, inden de fandt hinanden, og snart vandt han deres Hjerte. »Da vi havde faaet ham over paa vor Side«, sagde de, »saa tog han fat for Alvor«.

Nu blev der holdt Møder i Nordby hver Søndag, Mandag og Tirsdag og i Maarup hver Onsdag, og nu fandt Folk ikke, der var noget »aparte« ved dem, da Præsten ledede dem, saa der var gerne fuldt Hus. Møderne om Søndagen holdtes i Skolen, de andre omkring i Hjemmene.

Folk mødte med deres Tællelys, der tændtes under Salmesangen, men slukkedes mens Præsten talte, af Sparsommelighed. Jacobsen ledede selv Sangen med sin smukke Stemme. Man sang efter »Pilgrimsharpen«, og da Roskilde Konvents Salmebog udkom, efter den. Havde Jacobsen fundet en eller anden Salme et Sted, særlig af Grundtvigs, skønt han ikke var Grundtvigianer, var det ham en Glæde at lære dem den.

Særlig Glans stod der om hans Juleaftens- og Nytaarsaftenmøder i Skolen. Da var der altid stuvet tæt med Mennesker i den lavloftede Skole, hvor Sangens Kraft mindede om de rørte Hjerter. Da var Julen indviet, og med Ønsket om en glædelig Jul gik man hjem til den udvortes tarvelige Julefest uden Juletræ eller Julegaver.

Da »Foreningen til gudelige Smaaskrifters Udbredelse« blev stiftet 1857, fik Jacobsen mange Folk til at holde disse Hefter; det havde noget at sige i de Dage, da Bøger var meget sjældne.

Ogsaa fremmede Talere kom til Møderne, blandt disse satte Jacobsen især Pris paa den blinde Jens Dyrholm. Som Regel kom han een Gang om Aaret, og Folk holdt meget af hans jævne, noget langtrukne men barnlige Forkyndelse.

I sin Helhed maa det siges, at de gudelige Forsamlinger bidrog meget til at vække og nære det kristelige Liv i Menigheden, Samfundsfølelsen styrkedes. Folk og Præst kom hinanden nærmere, der knyttedes Baand imellem dem til fælles Glæde. Det er ikke underligt, at den Tid endnu staar for Nordbyerne som en skøn Tid. Den var tillige saa jævn og sund, fri for Snæversynethed, Sværmeri og Dømmesyge.

Forsamlingsfolkene blev, selv om deres Antal tog til, altid ved at være »den lille Flok«, og selv om Kirkegængerne udgjorde en større, saa var der dog altid nok af Sløvhed og Ligegladhed til, at en nidkær Arbejder som Jacobsen maatte føle det tungt, hvad der kommer frem i hans Prædiken paa 3. Søndag i Advent 1860, hvor han særlig taler om Anfægtelserne, og bekender, at ogsaa til ham kommer Tvivlens Timer, da han maa sukke: »Herre, hvor længe bier du? Skal de Ord, jeg taler, være som Røsten i Ørkenen? Ak, kommer din Time ikke snart for de Sjæle, du betroede mig?«

I en Prædiken til 23. S. e. Trin. med Teksten »Giv Kejseren, hvad Kejserens er, og Gud, hvad Guds er«, dvæler han især ved Fædrelandskærligheden og lægger indtrængende sine Tilhørere paa Sinde, at en ret Kristen maa elske sit Land, sit Folk og Modersmaal; det er en Kærlighed, Gud har nedlagt i vore Hjerter, og den maa afføde Kærlighedsgerninger mod Folk og Land. Det gælder ikke »store og berømmelige Heltegerninger«, men at enhver er tro i sit Kald og Arbejde; Fædrelandet maa ikke savne selv den ringeste Tjeneste.

Det laa ellers ikke for Pietisterne, til hvilke Jacobsen nærmest maa regnes, at fremhæve dette; det var dem for

jordisk og uforligeligt med at søge »det ene fornødne«. Men det viser, hvor sundt og friskt han saa paa Livet.

Jacobsen elskede Salmesang. Han brugte altid det gamle Credo: »Aleneste Gud i Himmerig« saaledes, at han for Alteret indledede med at synge de to første Linier, hvorefter Menigheden istemte Salmen. Det siges, at Menigheden endnu mindes dette med en længselblandet Vemod. Første Paaskedag plejede han fra Prædikestolen at synge en Paaskesalme, ligesom han tit indledede sin Prædiken med at læse et Salmevers.

Konfirmanderne maatte ofte skrive Salmer af, som ikke stod i Konventssalmebogen, saasom »Herren han har besøgt sit Folk«, »Sov sødt, Barnlille«. Den sidste Gang, de var til Konfirmationsforberedelse, tog han dem ind til sig enkeltvis og talte med dem og formanede dem, saa Taarerne stod baade ham og Barnet i Øjnene.

Alvorlig var han, men han kunde smile saa kønt, saa Børnene holdt af ham, skønt han forlangte meget af dem.

Ogsaa i Skolen kom han jævnlig og hørte paa Undervisningen og saa Børnenes Arbejder efter.

Jacobsen var en høj, statelig Skikkelse, der i mange Aar færdedes i en lyseblaa Kappe; det sagdes, at det var selveste General Ryes Officerskappe. Det hed sig, at han var meget fattig, da han kom til Nordby; men med Tiden blev han en velstaaende Mand.

Hans Adoptivsøn blev opdraget »strengt«, d. v. s. han blev holdt til Orden og Arbejde, men Prygl brugte han ikke som Opdragelsesmiddel.

Han var en flink Tegner, der paa Vægtavlen tegnede bibelhistoriske Kort. Klokketaarnet i Nordby skyldes en Tegning af ham. Før fandtes kun et Træstillads, hvori Klokken hang.

Hans Bibliotek og naturhistoriske Samling bar Vidnesbyrd om, at han ikke forsagede sine naturhistoriske Interesser. Han kunde ogsaa af og til ved en Sammenkomst forbavse Nordbyerne med et eller andet fysisk

Eksperiment. Men naar han med sine Fingre fangede Snæler (Firben), saa forfærdede han nærmest de indfødte, der holdt den Slags Skabninger for at være giftige.

Han var god mod de fattige, og som Formand for »de fattiges Kasse«, hvilket den Gang altid var Præsten, sørgede han saa vel for de fattige, at Nordby Sogn ingen havde paa Sognet. »Vi maa hjælpe i Tide«, sagde han, »saa ingen kommer saa langt ned, at de skal søge Sognekassen«.

Det kom ham ogsaa til Gode, at han fra sine Drengeaar havde færdedes i Faderens Apotek. Han havde altid et Medicinskab med brugelige Medikamenter, som han lod Folk faa. Der var jo langt til Apoteket i Tranebjærg.

Madam Jacobsen var svagelig og sad mest og spandt Hør om Vinteren. Om Sommeren gik hun og syslede med sine Blomster. »De holder nu for meget af Blomster«, sagde en Mand til hende. »De skulde hellere dyrke nogle Nytteplanter, men De synes kun om det, der fryder Øjet«. »Og De synes kun om det, der fryder Ganen«, svarede hun.

Jacobsen var Højremand og arbejdede ivrigt for Etatsraad Skibsted mod Rejnhold Jensen, hvem Præsterne i det hele var slem ved, som han ved dem. Jacobsen deltog i et Vælgermøde i Onsbjerg, men fik en saadan Medfart, at han lovede sig selv aldrig mere at tage Del i Vælgermøder. Han var Medlem af »Augustforeningen«, en reaktionær Helstatsforening, der var dannet som Modvægt mod »Martsforeningen«, som nærmest var nationalliberal. Augustforeningens Formaal var nærmest at bevare Forbindelsen mellem Danmark og alle tre Hertugdømmer, medens Martsforeningen vilde »Danmark til Ejderen«.

Skønt Jacobsen næppe havde to Meningsfæller i Sognet, maa det dog siges til alle Parters Ære, at det ikke gjorde noget Skaar i det gode Forhold mellem Præst og Menighed. 1862 blev Jacobsen udnævnt til Provst for Samsø-Tunø Provsti, og i Aaret 1867 forflyttedes han til Besser.

Provsterne paa Samsø boede oprindelig paa Bisgaard, en anseelig Gaard med 34 Td. Hartkorn og 14 Mensalgaarde. Men Sophie Amalie Moth, Danneskioldernes Stammoder, fik imidlertid sit Søskendebarn, Provst Peder Nielsen Krog, til at bortbytte Bisgaard med to Gaarde i Besser, der sammenlagdes til en Provstegaard og to Gaarde i Agerup, mod at der lovedes ham Trondhjems Bispestol. Han blev Biskop i Trondhjem 1688.

Han er sørgelig berømt for sit Forhold til den fangne Griffenfeld paa Munkholm, hvem han fratog Bøger og Skrivematerialer.

Besser Sognekald, hvortil Onsbjerg hørte indtil 1867, var det største paa Øen. Jacobsens Formand var Christian Ditlev Fasting. Han var Provst fra 1835—67. Hans Virksomhed satte kun ringe Spor. Han var en god Selskabsmand, en ivrig L'hombrespiller og noget heftig, men ellers godgørende.

Jacobsen satte ham et smukt Minde i sin Ligtale over ham i Besser Kirke 13. Februar 1867. Han talte over Ordene: »Det er bedre at gaa til Sørgehus end til Gæstebud«. Han skildrede Fasting som en Mand, der satte Ærlighed og Sanddruhed over alt. Saa meget er sandt, at i hans Sjæl var det aandelige Liv blevet tændt, selv om det ikke var almindelig kendt.

Provst Jacobsen fik ikke nogen lang Virksomhed i Besser, men den satte dog dybe Spor. Han døde allerede 1870. Hans Enke overlevede ham længe.

Syd-Samsø.

Forskellen mellem Nord- og Sydsamsinger har Folkeviddet udtrykt saaledes: »Hærap aa dæ neje«. Det er jysk i fynsk Dragt, blødt og barnligt, indsmigrende som Landskabet. Nordbyerne siger: »Hier op aa di niæ«, rivende paa R'et, haardt og stridt som de stenede Bakker derude.

Naar Samsingerne fik Udvé og Rejselyst, tog Nordbyerne til Søs, og slog de sig ned noget Steds, skulde det

helst være i Amerika, mindre kunde ikke gøre det. Sydsamsingerne kunde ogsaa nok bosætte sig andet Steds, men helst inden for Landets Grænser.

Der har ogsaa altid været mere levende Forbindelse mellem Sydsamsø, Fyn og Sjælland, end Nordbyerne har haft, de har altid holdt sig til Jylland. Indvandringen til Samsø har ogsaa rettet sig efter dette Forhold. Dette har givet Sydsamsingerne et Forspring for Nordbyerne i aandelig Henseende.

I vore Dage er med den mere lette Forbindelse mellem Landene denne Forskel ved at udviskes.

Provst Carl Gustav Flemmer i Besser holdt den 11. November 1810 Visitats i Tranebjerg Kirke. Aarhusbispen kom under Krigen 1807—14 ikke til Samsø.

Den gamle Præst i Tranebjerg Johan Frederik Henckel faar af den unge ivrige Provst følgende Vidnesbyrd: »Vel har Krigen her, som overalt paa Samsø, haft den sørgelige Følge, at det unge vaabendygtige Mandskab ikke findes i Kirkerne, dog var her en god Forsamling, mest af Kvindekønnet, nærværende. Prædikenen om Forældres og foresattes Pligter i Henseende til de unges kristelige Dannelse, var ikke alene vel gennemtænkt og tydeligt fremsat Foredrag, men og et Ord talt i rette Tid. Med sand Glæde overhørtes Ungdommen; de svarede med Forstand, adskillige udmærkede sig, nogle endog til Beundring. At dette er en Frugt af den gode Lærers Undervisningsmaade, tilstaar jeg med broderlig Glæde og Agtelse«.

Man lægge Mærke til, at her og i sine andre Visitatsbemærkninger kaldes Præsten »Lærer« og hans Prædiken »Foredrag«[1]).

Det havde han ikke efter fremmede, det er som taget ud af Rationalisten Chr. Bastholms Forslag fra 1794 om at bruge Navnet »Religionslærer« eller endnu bedre »Folkelærer« i Stedet for Præst; thi dette Ord har en

[1]) Mart. Kristensen „Samsø Skolevæsen" i Historisk Samfunds Aarbog for Aarhus Stift 1916.

skøn Betydning og betegner »en Mand, hvis Bestemmelse det er at udbrede baade religiøse og i det menneskelige Liv almennyttige Kundskaber blandt sine Medmennesker, hvorved de dannes til dydige Kristne, nyttige Borgere og følgelig til nyttige Mennesker«. Han foreslaar derfor det danske Kancelli ikke at opsætte med at udslette Ordet Præst af alle Kaldsbreve[1]).

Flemmer var tidligt kommet i Forbindelse med Greve C. C. S. Danneskiold-Samsø, der kaldte ham til hans to første Embeder Vester Egede og Ulse. Naar han nu efter i 10 Aar at have virket i Grevens Nærhed i 1807 blev kaldet til Samsø, var det forbundet med det Ønske fra Grevens Side, at et bedre Skolevæsen maatte indføres paa Øen. Han kendte Flemmer som den rette Mand til at føre dette ud i Livet.

Det saa ret bedrøveligt ud med Skolevæsenet paa Samsø i den Tid[2]), Lærerne var uduelige, Skolerne med Undtagelse af de 5 af Grev Chr. Danneskiold funderede i maadelig Stand. Lønningerne var naturligvis ogsaa smaa. Det var Bønderne selv, der havde bygget Skolerne og lønnet Skoleholderne. 1703 skødede Gaardmand og Skipper Jørgen Holm i Alstrup med sin kære Hustrus Minde og Samtykke »Gud til Ære og Ungdommen til Nytte og Forfremmelse og andre Godtfolk efter Belejlighed til Godheds og Gavmildheds Eksempel« et Hus i Toftebjerg til en Skole for »Besser og Onsbjerg Sognes Ungdom, som ville gaa i Skole«.

Nogen Trang til Kundskab fandtes altsaa dog hos Menigmand. Man maa ogsaa huske paa, at det hele hvilede paa Frivillighedens Grund, et Forhold, der ikke altid vandt Myndighedernes Paaskønnelse. Folkets Dom faldt heller ikke altid sammen med Myndighedernes. Man ved endnu at sige om disse jævne Bønderkarle, der arbejdede i Skolens Tjeneste trods ringe Uddannelse og for ringe Løn, at de var agtede for deres Arbejde.

[1]) Ernst Schebel: Bastholm og Balle.
[2]) Se Martin Kristensen „Samsø Skolevæsen".

»De holde deres Børn med Lyst og utvungen til Skole, lade alle Drenge, ja endog de fleste Piger baade lære at læse, skrive og regne«, siger Thura i sin Samsøbeskrivelse om dem. Ja, selv i Midten af det 17. Aarhundrede fandtes der Skolemestre rundt om i Byerne foruden Sognedegnene. Frederik Poulsen anfører i sine Efterretninger fra Samsø et Brev fra en ung Sømand fra Samsø, der omkom, da Orlogsskibet Slesvig forliste 1711. Brevet vidner om, at den unge Karl har været godt uddannet i Brugen af sit Modersmaal.

Men det var selvfølgelig ikke uden Grund, at Provst Flemmer klagede over Skolevæsenets Tilstand, og det er hans store Fortjeneste, at han tog sig af Sagen med en Iver og Nidkærhed, der søger sit Sidestykke. Han fik oprettet et Seminarium i Besser til Uddannelse af dygtige Lærere, der kunde virke »til Oplysningens Fremme og ægte Humanitets Udbredelse«. Han var selv Forstander for Seminariet fra dets Oprettelse 1812 til sin Bortrejse fra Øen 1816. Seminariet lededes derefter af hans Eftermand Heino Hammer til 1818, da det nedlagdes.

Medens der altsaa gjordes et godt Arbejde for Skolen og Oplysningen af Provst Flemmer og andre af Øens Præster, stod det kun smaat til med Kristendomsforkyndelsen. Hvad der fandtes af Gudsfrygt havde Stilfærdighedens Præg som en Forsynstro, man ene havde at holde sig til, og som man ikke vilde slippe. Saa holdt man sig til Jesper Brochmands Huspostil, »Den bedendes aandelige Kæde«, »Bibel-Virak«, »Skatkiste« og andre, mest pietistiske Opbyggelsesbøger, hvori ofte antegnedes Familiebegivenheder med et eller andet Citat af Skriften, f. Eks. paa Bindet af et Nye Testamente: »D. 24. April blev jeg, Peder Gundersen, og Barbra, Oles Datter, Trolovet, Gud lad os leve et Kiærligt Ægteskab os selv til Glæde og Gud til Ære. 1766« og videre »1766 d. 24. October var vort Bryllup. Gud lade os leve i Herren og dø i Herren«, eller man satte som Indskrift paa Panelet over Husfaderens Plads for Bordenden:

Her æder jeg mit Brød, her nyder jeg den Lykke,
som Gud vil unde mig trods mange Ondes Tykke.
Paa Verdens Tumlekreds maa man sig rette, føje,
Taalmodig og tilfreds, hav altid Gud for Øje.

Dette var dog altid en Fortrøstning til Forsynet, vel det sidste de enfoldige slipper, og der var dog altid en tillidsfuld Hengivenhed deri, mere end naar Degnen i Tranebjerg i 1804 udstødte nedenstaaende Hjertesuk:

Herlighed er rejst ud af Verden,
Oprigtighed har lagt sig til at sove,
Fromhed har skjult sig,
og Retten kan ikke finde Vejen.
Den, der skulde hjælpe, er ikke hjemme,
og min Ven er ganske svag.
Godhed er i Arrest,
og Troen er næsten borte.
Dyden maa gaa ud at betle,
og Sandheden er længe siden begraven.
Ærlighed og Troskab er bleven til et Vidunder,
og Samvittigheden hænger paa Væggen,
Taalmodighed alene overvinder alting.

I Samsø Museumsgaard hænger i en af Stuerne en Række Billeder af de Mænd, der har været Formænd for Samsø Landboforening. Først i Rækken finder man Billedet af Tranebjerg-Præsten Niels Lunde Hansteen, der maa betragtes som Foreningens Stifter, idet den blev stiftet paa et Møde, der blev holdt i Onsbjerg d. 22. Februar 1842 under hans Forsæde, og han var Formand til 1849.

Hansteen var født i Næstved 1788 som Søn af Skovrider Melchior Folsach Hansteen. 1813 blev han teologisk Kandidat og næste Aar Huslærer hos Grev Danneskiold-Samsøe paa Gisselfeld. 1818 blev han kaldet til Sognepræst i Tranebjerg, men lod i fire Aar Embedet besørge ved Vikar, medens han vedblev at være Huslærer paa Gisselfeld. Han var Naturforsker og deltog i de skandinaviske Naturforskermøder 1842-44-47 og 56 og gav ved Mødet

Pastor Hansteen.

1847 sit Bidrag »Om den Samsøiske Øgruppes geognostiske Forhold«, hvori han aabenbarer et grundigt Kendskab til Øens Overfladeforhold.

Forsaavidt var alt i Orden. Om hans gode Evner og Dygtighed tvivlede ingen. Som Landmand var han en Foregangsmand, hvilket han bl. a. viste ved at faa indført en ny og bedre Slags Plov (Laalænderploven?).

Men han var Rationalist og prædikede hellere om Landbrug og andre nyttige Sager end om Kristendom.

Skønt han ellers kom godt ud af det med Folk, var han dog den stive Embedsmand over for Bondebefolkningen, et Forhold, der for Resten var almindeligt paa Øen, hvor de »langhalede«, som Bønderne kaldte Embedsmændene, paa Grund af de langskødede Frakker, hvori disse optraadte, medens Bønderne gik i Stumpetrøjer, almindeligvis optraadte brysk eller højest »nedladende« over for Bønderne. Havde Folk Ærinde til Pastor Hansteen, maatte de ikke gaa ind ad Hoveddøren, men blev henvist til Køkkendøren. Lars Jakob Jensen, en af Datidens mest oplyste og dygtige Bønder kom alligevel en Dag trinende ind ad Hoveddøren. Hansteen møder ham og siger: »De skal gaa ind ad den anden Dør, min gode Mand«. »Jo, Hr. Pastor, det skal jeg nok, naar jeg har noget at snakke med Køkkenpigen om, men naar jeg skal snakke med Præsten, kommer jeg nu denne Vej«.[1])

Konfirmanderne maatte staa op i den lange Gang paa deres bare Hosesokker. Træskoene maatte de lade blive udenfor i Gaarden, saa de ofte var vaade af Regn eller

[1]) Noget lignende fortælles om L. Bjørnbak og Præsten i Vrejlev 1844 (H. Jensen: Lars Bjørnbak, S. 37).

fulde af Sne, naar de skulde hjem. Dette glemte Konfirmanderne siden ikke saa let, som det han ellers fortalte dem. Et Eksempel paa hans rationalistiske Maade at forklare Underne paa er følgende Beretning om hans Udlæggelse af Lazarus' Opvækkelse: »Ser I, Børn, Jesus var jo et ualmindeligt godt begavet Menneske, og saaledes var hans Sanser ogsaa meget skarpe; han kunde derfor, da han kom hen til Graven, lugte, at Lazarus ikke var gaaet i Forraadnelse, og da forstod han, at han kun var skindød. Da han nu med sin mægtige Stemme raabte: »Lazarus, kom herud!« vaagnede Lazarus op af sin Slummer«.

Der vil blive Lejlighed til senere at nævne Hansteen, her skal blot tilføjes, at han paa sine ældre Dage, da han fik Benedikt Brammer til Kapellan og kom under dennes Indflydelse, vaktes til bedre Erkendelse og kom ud over sit rationalistiske Standpunkt.

Som det stod til i Tranebjerg, saa var Stillingen ogsaa i de andre Sogne paa Sydsamsø. Kirken gav ikke noget, men her som andre Steder kom Vækkelsen fra Menigheden selv. Begyndelsen til noget bedre sker ved en i mange Henseender mærkelig Mand, Købmand L. Rasmussen, Ballen, der i sin Ungdom havde levet med i den vestsjællandske Vækkelse. Hans Liv og Virksomhed skildres her væsentlig efter, hvad han selv har opskrevet paa sine gamle Dage.

(Fortsættes.)